



JŪRATĖ SABAŠINSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

# TECHNINĖS PAŽANGOS BEI POLITINĖS SANTVARKOS NEĮVERTINIMO PASEKMĖS LAISVAI TAPATYBEI

The Ignorance of Technical Progress and Political System:  
an Influence to the Free Identity

## SUMMARY

This article discusses the features of the modern era that significantly influenced the formation of an individual identity. It analyzes how the human being as an individual lost its value because of the progress of science and prevalent domination of the instrumental mind. Moreover, it discusses how the state policy, which has a decisive voice, becomes the determinant in a person's life. It is stated that nothing changed after the era had been called postmodern: the same problems remained, becoming even more covered. This article is based on the ideas of such philosophers and critics of the modern era as Ch. Taylor and A. MacIntyre about the influence of the politics to the individuals who lost the control of their destiny. As well the article considers the critics of A. Giddens who underestimated the instrumental mind which appeared because of technical advancement.

## SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama moderniosios epochos bruožai, kurie turėjo neišvengiamos įtakos individualios žmogaus tapatybės formavimuisi. Analizuojama, kaip dėl mokslo pažangos bei instrumentinio proto įsivyravimo žmogus, kaip individas, praranda savo vertę, o valstybės politika tampa lemiamu veiksniu žmogaus gyvenime. Teigiama, kad naują epochą pavadinus postmodernia, niekas nepasikeitė: tos pačios problemos neišnyko, tik tapo dar geriau paslėptos. Straipsnyje remiamasi filosofų bei moderniosios epochos kritikų Ch. Tayloro bei A. MacIntyre'o mintimis apie politikos įtaką savo likimo kontrolę praradusiems individams bei A. Giddenso išsakyta instrumentinio proto, kilusio dėl mokslo pažangos neįvertinimo, kritika.

RAKTAŽODŽIAI: laisvė, identitetas, instrumentinis protas, politika, vartotojiškumas, mokslas.

KEY WORDS: freedom, identity, instrumental mind, politics, consumption, science.

## IVADAS

Modernybės laikotarpis dėl galimybių beribiškumo suteikė realias galimybes žmogui tapti savo gyvenimo šeimininku. Jeigu savęs paklausime, ar šiandieninėje visuomenėje žmogus turi visišką laisvę save išreikšti, tikriausiai atsakymas būtų – taip, tačiau kokiomis priemonėmis? Ar visuomenėje, kurioje žmonės, dėl daugybės aplinkybių, užima arba vadovo, arba pavaldinio vietą, gali būti vienodai laisvi? Mokslas bei proto suinstrumentinimas yra modernybės priešastis ir pasekmė. Pažanga bei galimybių plėtra suteikė žmonėms laisvę, tačiau kartu aktyviai daro įtaką jų gyvenimui. Ir jokia valstybė negalės apsaugoti savo piliečių, jei jie rūpinsis tik savimi, bus apatiški valstybės valdymo klausimais ir nesijaus atsakingi už greta esančius. Juk „mūsų troškimai ir vertės, mūsų gebėjimas suprasti ir rinktis, mūsų, kaip žmonių, esmė ir tapatybė bei sava moralė yra suformuota tik mūsų

socialinių ryšių ir vaidmenų“<sup>1</sup>. Tapatybė yra formuojama autentiško pasirinkimo metu, neišsvengiant valstybės, kurioje gyvenama ir kuri iškyla kaip dar viena jėga, įtakos. Atsižvelgiant į visa tai, galima į modernybę žvelgti kaip į vis dar tebevykstantį reiškinį. Šio straipsnio tikslas yra parodyti, kokios yra techninės pažangos bei politinės santvarkos neįvertinimo pasekmės laisvai tapatybei. Šį klausimą nagrinėsiu remdamasi keletu autorių ir jų pateikiamais tradicinės moderniosios epochos bruožais, taip pat parodydama, jog dabartinio individo tapatybės samprata niekuo nepakito, tik priemonės riboti laisvę tapo tobulesnės. Modernybės epocha neturi konkrečios pabaigos ribos, nes nuo modernųjų laikų iki pat šių dienų išlieka tos pačios pagrindinės laisvės problemos, susijusios su subjektyviu individo buvimu, atsakomybės valstybėje svarba bei proto suinstrumentinimo padariniais.

RINKOS DĖSNIŲ ĮTAKA INDIVIDUI KASDIENIAM GYVENIMUI:  
PATYRIMO SUPREKINIMAS

Technikos amžiui įsigalint, vykstant pasaulio globalizacijai, žmonės pradeda nebesuvaldyti pasaulio plėtros. Pirmajame straipsnio skyriuje remiuosi filosofais bei kritikais Z. Baumanu bei A. Giddensu, nes jie, analizuodami šią problemą, atkreipia dėmesį į esmines pažangos ir tapatybės sąsajas. Tos pačios pažangos sukeltos problemos būdingos ne tik tradicinei, bet ir šių dienų visuomenei. Baumanas modernybės kontekste iškelia bei svarsto vartotojiškumo problemą. Nauji laikai, suteikdami žmonėms neri-

botas galimybes save išreikšti, pavertė juos vartotojais. Kai kurie asmenys nesugeba skirti gyvenimo nuo vartojimo, juos tapatina. Dėl padidėjusio vartotojiškumo išplitimo, neribotų galimybių atsiradimo „visi esame pasmerkti gyventi tarp pasirinkimų, tačiau ne visi turime išteklių, kad būtume tie, kurie renkasi“<sup>2</sup>. Ne visi žmonės yra vienodai laisvi, nes kad ir kiek jie turėtų galimybių, pačių galimybių realizavimo perspektyvos yra skirtingos. Vartotojų visuomenėje žmonės yra, jiems patiems to

nežinant, suskirstyti į kategorijas pagal laisvę rinktis.

Gyvenamasis laikas daro stiprią įtaką žmogaus asmenybei, ją kuria. Modernybė – ne išimtis. Šis laikotarpis yra stipriai veikiamas prekybinių veiksnių, kurie įgavo pagreitį plečiantis gamybinėms jėgoms. Dėl šios priežasties galima kelti klausimą: ar tikrai žmogus viską suvokia taip, kaip iš tikrųjų yra? Vienas iš autorių, kritikuojančių modernybės erą, Giddensas kelia klausimą apie tai, ar modernaus žmogaus patyrimas yra asmeninis, ar suprekinamas? Kokią įtaką tai daro socialiniam gyvenimui? Tačiau aiškiausiai pabrėžiama tai, jog iš viso neįmanoma paneigti, jog suprekinimas, kylantis iš technologinės pažangos, daro įtaką gyvenimui. Akivaizdžiausia įtaka – individo nuvertinimas iki darbo jėgos. Žmogus nebevertinamas kaip laisva būtybė. Jo gyvenimą pradeda valdyti rinka, kuri reguliuoja, kiek ir kam žmogus gali būti naudingas. „Rinkos valdoma individualaus pasirinkimo laisvė tampa individo saviraiškos rėmais“<sup>3</sup>. Individas jaučiasi laisvas, tačiau neturi kur tos laisvės realizuoti. Jis uždaromas rinkos (pasiūlos ir paklausos) rėmuose. Toks laisvės ribojimas netgi paverčiamas gyvenimo stiliumi.

Baumanas per didelę rinkos įtaką apibūdina kaip asmeninės autonomijos bei autentiškumo siekio virtimą siekiu gauti ir vartoti tai, ką siūlo pati rinka. Taip laisvė iškeičiama į daiktus. Tad laisvės nebelieka, nes nelieka pasirinkimo laisvės. Tiksliau, nėra iš ko rinktis, nes žmogus gali turėti tik tai, ką gali pasiūlyti rinka. Kita vertus, žmogaus laisvė mažėja, nes jo pasirinkimams yra daroma išorinė įtaka, kurią sukuria socialinė bendruomenė,

kuri taip pat yra ribota tos pačios rinkos. Suprekinimas įsiskverbia į visas žmogaus gyvenimo sritis. „Išlaikydamos galimybę išsilaisvinti, moderniosios institucijos tuo pat metu kuria ne asmens saviraiškos, o jo slopinimo mechanizmus“<sup>4</sup>. Žmonės tarsi apgaule įtraukiami į rinkos ratą. Mano manymu, jeigu būtų tiesiogiai parodyta, jog siekiamas tikslas – žmogaus nuasmeninimas, atsirastų daug daugiau besipriešinančių. Laisvės viltimi paremtas neprieštarīgumas esamai situacijai nuo pat modernybės iki šių dienų ne tik nemažėja, bet netgi auga, o panaudojant naujausias medijas, tapo suvokiamas kaip tiesos šaltinis.

Giddensas pabrėžia problemą, kuri kyla, kai suprekinimas užima asmeninio patyrimo vietą saviraiškos srityje. Jei žmogus save stengiasi realizuoti tik tose srityse, kuriose atrodo naudingiau remtis rinkos kriterijais, o ne ten, kur galbūt jis pats norėtų save išreikšti, tai ar taip elgdamasis jis nepraranda laisvės? Taip besielgdamas žmogus praranda save, lieka tik vartotojas arba darbo jėga. „Žiniasklaidos priemonės rutiniškai supažindina su gyvenimo būdais, kurių, kaip manoma, kiekvienas turėtų trokšti; turtingųjų gyvenimo stiliai vienokia ar kitokia forma paverčiami parodomaisiais ir vaizduojami kaip verti mėgdžioti“<sup>5</sup>. Žmonės lyg ir supranta, jog negali pasiekti *aukščiausio lygio* ir tai stengiasi kompensuoti mėgdžiodami tuos, kuriuos laiko geriausiais, taip patys atsisakydami teisės pasiekti aukščiausią lygį savarankiškai. Individai pasineria į *pamėgdžiojimo kultūrą*, pasimesdami savyje ir taip patys atsisakydami teisės bei laisvės kurti autentišką tapatybę. Tik pasipriešinimas išorės primestiems autoritetams

padeda išlikti savimi, o būdamas savimi asmuo gali save realizuoti. Akivaizdu, jog kasdienis žmogaus pasirinkimas, ir anksčiau, ir dabar, turi įtakos jo asmenybei ir formuoja gyvenimo stilių: tokį, kokio nori ir siekia jis pats arba tokį, kokį jam primeta kiti.

Todėl pagrindiniai visuomenės tikslai turėtų būti: „sumažinti arba panaikinti išnaudojimą, nelygybę ir priespaudą“<sup>6</sup>. Būtent tai, kas trukdo individams būti laisviems. Visiems turi būti suteiktos vienos sąlygos ir galimybės daryti įtaką savo bei visuomeniniams sprendimams, nepriklausomai nuo jokių aplinkybių, socialinės padėties ar užimamos padėties valdžioje. Visais laikais buvo siekiama, jog valstybėje vyrautų teisingumas ir lygybė – pamatiniai laisvės užtikrinimo principai. Nors didelių technologinių laimėjimų atvejais materialinė nelygybė yra pateisinama kaip ekonominės pažangos skatinimas, tačiau gamybos augimas neturi nustelbti moralinių principų.

Kartais pasinėrimas į pažangioje visuomenėje žiniasklaidos sukurtas pramogas gali būti tam tikras pabėgimo, pasislėpimo būdas, kai priimti sprendimą atrodo per sudėtinga arba kai stengiamasi pritaipyti. Tačiau visa tai – tik saviapgaulė ir kuo anksčiau tai supranta, tuo žmogui tampa lengviau išsi-

laisvinti. Nes moderniosios žiniasklaidos priemonės ne visada atspindi tikrąją padėtį. Dažnai jos pačios kuria savo tikrovę. Manau, jog asmuo, kaip laisvas, turi turėti galimybę abejoti pateikiama informacija. Kvestionuoti medijų tiesą yra ne privilegija, o teisė.

Suprekinimas nėra neišvengiama būseną. Jam įmanoma pasipriešinti ir tai sėkmingai gali daryti ir individas, ir bendruomenė. „Net labiausiai engiami individai – galbūt tam tikrais atžvilgiais būtent labiausiai engiami – kūrybiškai ir interpretuodami reaguoja į jų gyvenimus užgriūvančius suprekinimo procesus“<sup>7</sup>. Žmonėms, suvokiantiems save kaip turinčius teisę laisvai kurti tapatybę, tiesiog per daug sudėtinga išverti tai, ką jiems bruka aplinka, kad ir kuriame amžiuje jie begyventų. Kažko daugiau nei siūlo rinka siekiantiems individams nepatinka, kad jų interesai bei galimybės yra ribojami, nors naujausioji epocha ir skelbia priešingai – apie technologinės pažangos sukurtą pasaulio atvirumą. Tai tik akivaizdžiau parodo, jog postmodernizmas tėra tas pats modernizmas su visomis savomis problemomis. Didžioji dalis modernios visuomenės tampa sudaryta ne iš žmonių-asmenybių, o iš žmonių-masių, kurie akiai paklūsta visuotinei nuomonei. Ir tik sąmoningiausi geba tam priešintis.

## MOKSLO BEI INSTRUMENTINIO PROTO IŠKILIMO PASEKMĖS TAPATYBEI

Šioje dalyje analizuodama, kaip vadovavimas kitiems bei savęs iškėlimas aukščiau arba besąlygiškas paklusimas ir tapimas tik darbo jėga veda prie vieno svarbiausių technikos amžiaus trūkumo – laisvės praradimo, remsiuosi filosofu

Ch. Tayloru, nes šis autorius pastebėjo bei viena svarbiausių individo laisvės praradimo priežasčių laikė instrumentinio proto įsivyravimą. Šis, prasidėjęs su modernybės aušra, tęsiasi iki pat šių dienų, tik stiprindamas savo pozicijas kasdieniame

gyvenime. Atrodytų, būtent technologinėje pažangoje turėtų atsispindėti asmeninė savirealizacija, tačiau tie, kurie kritikuoja teisę į savirealizaciją, palaiko technologinės raidos idėją. Ir priešingai, tie, kurie palaiko šiuolaikinę autentiškumo kultūrą, nepitaria technologiniam tobulėjimui. Peršasi tokia išvada: naujos technologijos riboja žmogaus laisvę, priverčia jį pamiršti asmeninius siekius bei tarnauti visuotiniam bendram ir viską apimančiam instrumentiniam protui.

Tayloras knygoje *Autentiškumo etika* kelia instrumentinio proto išsivyravimo grėsmės problemą. Kaip vertinti instrumentinį protą? Kaip pažangą ar kaip kelį į susinaikinimą? Vieni naujausius technologijos pasiekimus laiko išradėjų beprotybės vaisiais, kurie galiausiai visus nuves į nuosmukį ar net visišką susinaikinimą. Nes dėl jų „mes praradome savo protėvių turėtą ryšį su žeme ir jos ritmais“<sup>8</sup>. Daugelį gąsdina tai, jog žmogus sąmoningai ar nesąmoningai tolsta nuo gamtos, nuo to, kas jį visais laikais maitino, rengė ir leido išgyventi. Kartu tolstama ir nuo žmonių, tradicijos atžvilgiu. Ir tas atstumo kūrimas tampa vis labiau įprastas. Tarsi visa tai, kaip gyveno protėviai, netenka reikšmės. Keičiasi požiūris į pamatines vertybes, jų nebelieka, kuriamos naujos. Žmonių varomąją jėgą tampa nebe paprastas noras išgyventi, o siekis vyrauti. „Modernus racionalumas žmogų padalijo trimis atžvilgiais – atkirto jį nuo savęs, suskaidė tarpusavio santykius ir atplėšė nuo gamtos pasaulio“<sup>9</sup>. Žmogus praranda savo tapatybę, savo tikrąjį aš. Jis nebesupranta savęs, nebeįsiklauso į savo žmogiškus poreikius, nebesugeba išgyventi be instrumentinio pasaulio įrankių. Vienu nuomo-

ne, pats žmogus tampa instrumentinio proto vergu. Kitų, mokslo pažangos šalininkų, nuomone – tai žmogaus tobulėjimo įrodymas. Nes tik instrumentinis protas bei naujos technologijos yra pajėgios išvesti žmogų iš daug amžių truncančios tamsumos. Būtent modernioji epocha ir prasidėjo siekiu suteikti žmogui laisvę bei galimybę ją įgyvendinti. Tokios mintys skelbiamos ir šiandien. Tačiau viskas byloja priešingai – žmogus tik tolsta nuo savęs. Remiantis tokiu mąstymu, modernioji epocha tęsiasi iki šiol.

Instrumentinio proto samprata yra neigiama. Pagrindinė to priežastis, kurią mums pateikia Tayloras, yra ta, jog modernybės epochoje keitėsi etikos samprata. Laisvės buvo siekiama atsisakant senųjų moralinių nuostatų. Buvo laikai, kai žmonės savęs net neįsivaizdavo kaip atskiros, nepriklausomos nuo kažko, esybės. Visada aš buvo suvokiamas kaip kažko didesnio, didingesnio dalis. Po mokslo išgalėjimo to nebeliko. Nebeliko aukštesnių tikslų, tik nauda. Kai svarbiausia yra aš, o visa kita – tik instrumentai, nebelieka atsakomybės nei už, nei prieš kitą. O kai nelieka atsakomybės, tada labai lengva siekiant savos laisvės suvaržyti kitų laisvę. „Pačia savo struktūra instrumentiniu protu grįsta visuomenė gali būti kaltinama dėl didžiulio individualios ir grupinės laisvės praradimo“<sup>10</sup>. Ir laikui bėgant, žmogus pradeda jaustis vienišas, nes supranta, kad jo gyvenimui kažko vis dėlto trūksta.

Instrumentinio proto išgalėjimas tapo ypač pastebimas būtent tada, kai visuomenė prarado bendruomeninę struktūrą bei keičiantis individo požiūriui į aplinką. Daiktus tapo „galima naujai suprojektuoti, atsižvelgiant į jų poveikį

individų laimei ir gerovei, kuriuos laikome savo tikslu“<sup>11</sup>. Bet ne tik daiktai, tačiau ir gyvos būtybės gali būti panaudoti kaip instrumentai ar žaliava. Nesunku pastebėti, jog į pirmą vietą iškeliamas materialinę naudą teikiančių mokslo atradimų bei išradimų siekis, lemiamas technologijų prestižo. Ir prasidėjus techninei pažangai, ir dabar atrodo, kad nieko neįmanoma padaryti nesinaudojant mokslo ir technikos laimėjimais, kad nėra jokio kito būdo gyventi ir išgyventi. Daiktas vertinamas kaip įrankis, o ne kaip egzistuojantis savaime. Nebėra kitos funkcijos, tik instrumentinė.

Žinoma, toks aplinkos panaudojimas tikrai turėtų suteikti daugiau laisvės žmogui, juk turint daugiau priemonių, jam atsiveria plačios galimybės įgyvendinti savo tikslus. Be to, visas pasaulis atrodo pasirengęs pasitarnauti kaip priemonė. Tačiau nejučia instrumentai tampa svarbesni už jų vartotojus. Žmonės atsiduria daiktų vietoje. Nebelieka etinių bei moralinių kriterijų. Už žmogų, už asmeninę žmogaus laisvę aukščiau iškyla reikalavimas maksimalizuoti našumą. Taigi, viskas susiveda į suprekinimą bei ekonomiką, t.y. rinkos dėsnius. Ekonomikos augimas tampa siekiamybe ir tie, kurie geriau geba išnaudoti instrumentinį protą, pasiekia daugiau, o tie, kurie ne tokie sumanūs ir tie, kuriems dar bent truputį rūpi bendruomeninės vertybės, lieka netolygaus turto ir pajamų paskirstymo sąrašo apačioje. Atsisakant abipusio etinio įsipareigojimo, kartu nelieka ir mus supančių daiktų pastovumo. Viskas greitai keičiasi, todėl lyg ir nelieka daiktų prasmingumo, tik tinkamas jų panaudojimas. Toks instrumentinis požiūris į daiktus ir riboja žmonių laisvę, nes ribo-

ja pasirinkimą, savęs ir savo aplinkos suvokimą. Taigi, jeigu „viską valdys „be-galinė globalioji valdžia“, kurią menkai kontroliuoja žmonės“<sup>12</sup>, ar individas jausis laimingas? Remiantis autoriumi, turi būti pusiausvyra, nes ir mokslas yra reikalingas bei naudingas, bet turi būti svarbūs ir moraliniai aspektai.

Kodėl instrumentinis protas užgožia moralinius šaltinius? Taip nutinka dėl to, jog žmonės per daug jį sureikšmina. Asmuo nebegali nekelti technologinio lygio, jei nori išlikti, pvz., ekonominėje rinkoje, tuo pačiu – nebeturi laisvės pasirinkti. Arba prisideda prie techninės pažangos, arba kiti jį nustumia į šalį. „Todėl – nesvarbu, ar visuomenę paliekame „nematomos rankos“ mechanizams, tokiems kaip rinka, ar bandome ją tvarkyti kolektyviai – mes vis tiek tam tikru mastu esame verčiami veikti pagal šiuolaikinio racionalumo reikalavimus, tinka jie ar netinka mūsų moralinei pasaulėžiūrai“<sup>13</sup>. Šiuolaikinė visuomenė lyg ir nepalieka alternatyvaus pasirinkimo, miestas tampa džiunglėmis, kuriose galioja tik išlikimo dėsniai, todėl žmogus pats turi perskirstyti vertybių prioritetus ir prisiminti moralinius pagrindus, štai tada ir gali pasireikšti tikrasis autentiškumas, kaip savirealizacijos galimybė.

Mokslas skatina pažangą, tačiau pradeda vyrtauti kiekybės, o ne kokybės akcentavimas. Dėmesio verti objektai atrenkami pagal ekonominio našumo kriterijus. Tinkama tik tai, kas teikia naudos arba kas suteikia galią. Techninis žinių panaudojimas pradedamas suprasti kaip galimybė valdyti gamtos galias. Tobulos visuomenės, kaip harmonijos, siekis tampa pamirštu senosios kartos siekiu. Mo-

raliniai žmogaus gyvenimo principai nustumiami į šalį. Priemonės tampa pateisinamos tikslu, o tikslai nutolsta nuo pirminio tikslo – pažinimo siekio.

Šioje vietoje galima prisiminti garsiąją F. Bacono mintį, kad žinojimas yra jėga: „Žmogiškasis žinojimas ir galia sutampa, nes, nežinant priežasties, prarandamas padarinys“<sup>14</sup>. Žinios suprantamos kaip galia, kuri gali pasitarnauti žmogui, tiksliau – turi tarnauti siekiant apčiuopiamų rezultatų. Tas, kuris daugiau žino, tampa viršesnis už mažiau žinančius. Žmonės vertinami pagal žinių kiekį, techninius laimėjimus bei gebėjimą protą panaudoti praktiškai. Mokslinės tiesos priimanamos kaip tam tikros priemonės, kurių pagalba galima ne tik pažinti (ko buvo visą laiką siekiama), o užvaldyti gamtą. Kadangi žmogus buvo pradėtas traktuoti kaip gamtos dalis, todėl atsirado galimybė per protą (mokslą) užvaldyti ir žmones. Modernybės epochoje aukščiausiu autoritetu, kuriam viskas turi paklusti, pripažįstamas būtent mokslas, kuris tampa galinga jėga. Mokslas pradeda naikinti žmogų, kuris jį ir sukūrė. Nors mokslas ir iškėlė žmogų aukščiau visų kitų gyvybės rūšių, tačiau tas pats mokslas ir veda žmogų prie žmogiškumo sunaikinimo. Žmogus nebetenka savo vertės.

Tačiau kad ir kaip individą veiktų visuomenė, mano nuomone, individas nepraranda savo galios priešintis jai ir stengtis kažką pakeisti. Tiek modernizmas, tiek postmodernizmas yra kuriamas žmogaus ir tas pats žmogus įvykius gali pakreipti kita linkme. Svarbu pabrėžti, jog mokslinis proto suinstrumentinimas gali būti panaudotas ir praktiniams ge-

riems darbams, pvz., pagalbai. Taylora nuomone, „technologinės visuomenės vystymosi negalima aiškinti vien tik dominavimo imperatyvu. Ją maitina turtinogesni moraliniai šaltiniai“<sup>15</sup>. Ir ką tai reiškia? Ogi tai, kad turi būti pusiausvyra. Svarbu sugrįžti prie moralinių šaltinių, tuomet ir požiūris tiek į technologijas, tiek į save pačius taps daug autentiškesnis. Ir į visuomenę nebebus žiūrima tik kaip į trokštančią dominuoti, o kaip į laisvą, etiškai atsakingą bei gebančią protingai pasinaudoti pažanga. Neatsitiktinai Tayloras iškelia mintį, jog „instrumentinis protas mus pasiekia kartu su turtingu moraliniu pagrindu“<sup>16</sup>. Tai reiškia, jog technologinė pažanga negali būti visiškai atskirta nuo žmogaus moralės. Moksle yra ir etinis pamatas, iš kurio galbūt ir kilo visas mokslinės pažangos siekis, tad technologinės raidos negalima aiškinti tik kaip siekio dominuoti.

Galima daryti išvadą, jog tik kai žmonės supras, kodėl mokslo techniniai laimėjimai yra tokie svarbūs ir juos tinkamai įvertins, jie jau savaime bus apriboti ir įgaus naują – etinį kontekstą. Žmonės nebesijaus valdomi ir patys nesistengs kitų užvaldyti. Individai jausis laisvi tada, kai patys tuo tikės ir to sąmoningai norės. Tenka sutikti, jog mokslo pažanga, kurios taip buvo siekta, turėjusi suteikti laisvę ir siekį savirealizacijai, pasiekė priešingą rezultatą: žmogus, pats to nesuprasdamas, ne tik atsisako laisvės, bet ir naikina mokslą. Individai, turėdami visas galimybes, tačiau mokslą suvokdami tik kaip materialinės naudos šaltinį, jo nevertina. Norima tik greitų rezultatų. Tokie moderniosios epochos padariniai atsekė žmogų iki šių dienų.

## INDIVIDUALIZMO PASEKMĖS POLITINĖS SANTVARKOS ĮTAKAI

Laisvė valstybėje yra galima tik tada, kai yra abipusis teisių gerbimas. Valstybė turi gerbti savo piliečių teises, o piliečiai turi elgtis pagal valstybės nustatytas normas ir įstatymus. Tik dėl abipusio supratimo ir pastangų valstybėje žmogus gali jaustis laisvas. Tačiau, kaip teigia Tayloras, kurio mintimis apie individualizmo bei instrumentinio proto įtaką politiniam gyvenimui remiuosi šioje dalyje, abipusė pagarba jokių būdu nereiškia aklo paklusimo ir savų, asmeninių siekių nuvertinimo. Visada asmuo turi turėti pirmenybę. Valstybėje turi galioti lygybės įstatymas. Anot filosofo Tayloro, kasdienį politinį gyvenimą neišvengiamai veikia atskirų individų siekis dominuoti ir dėl mokslo pažangos iškilęs instrumentinis protas. Toks požiūris yra neatsiejamas nuo moralinio nuosmukio bei atsakomybės praradimo. Kai nelieka atsakomybės, tada labai lengva siekiant savos laisvės, suvaržyti kitų laisvę. Tačiau dar didesnis laisvės praradimas, susijęs būtent su politika, yra tas, kad niekas nenori dalyvauti valstybės valdyme. Laisvė tapo suvokiama kaip galia – galia nieko neveikti.

Niekas nenori dalyvauti valstybės reikaluose arba niekam tai tiesiog nerūpi. „Žmonės mieliau liks namie ir džiaugsis asmeninio gyvenimo malonumais, jei tik esamoji valdžia sukurs priemones šiems malonumams pasiekti ir jas plačiai paskirstys“<sup>17</sup>. Argi ne tas pats vyksta ir šiandien? Atrodytų, žmogui užtenka tiek nedaug. Jei tik kas nors patenkina minimalius poreikius, visi globalūs reiškiniai netenka reikšmės. Aplink gali vykti nors ir karas, kol tai nepasiekia asmeninės er-

dvės, asmeninio kiemo, niekam tai nerūpi. Kiekvienas gyvena tik savo gyvenimą, rūpinasi tik savimi ir įsivaizduoja, jog aplink daugiau nieko svarbaus nėra. Tai puikiausia terpė suklestėti despotizmui. Nelieka nieko, kas galėtų prižiūrėti, jog valdžioje viskas vykėtų tinkamai, kad valdantieji nebūtų individualistai. Deja, kiekvienas rūpinasi tik savimi, o valdžiai paliekama visiška sprendimo laisvė, kuri ne visada nukreipta tik žmonių labui. Ir tada, kai kažkam prireikia valstybės pagalbos, jis jos tiesiog nesulaukia, nes pilietis, stovintis prieš milžinišką biurokratinę valstybės aparatą, yra vienišas ir bejėgis. Ir svarbiausia, jog jis pats dėl to kaltas, nes visiškai nesirūpino, kai buvo renkama valdžia, nepadarė nieko, kad despotizmas neišgalėtų, nemėgino pats dalyvauti politinėje kultūroje. Žmogui labiau rūpėjo jo tariama asmeninė laisvė, o ne visuomenė. Galiausiai individas, suprasdamas, jog jis nedaro valstybei jokios realios įtakos, pradeda dar mažiau dėmesio kreipti į tai, kas joje vyksta.

Žmogus yra paliktas vienas: vienas prieš save ir pasaulį. Jį vėl ir vėl ištinka gyvenimo aistros stygius, nes nebetenkama veiklos motyvacijos. Netekę motyvacijos žmonės visiškai nustoja priešintis ir kažko siekti. Kyla rimtas pavojus iš savo rankų paleisti politinę gyvenimo kontrolę. Tik egzistuojant bendruomenei ir būnant visaverčiais jos nariais įmanoma neprarasti politinės bei asmeninės laisvės. Nes vienas žmogus yra bejėgis. Mano manymu, bendruomenė, šiuo požiūriu, ne tik neapriboja asmeninės laisvės, bet netgi ir padeda ją išsaugoti. Tam tikra prasme valstybė yra



žmogaus laisvės garantas, nes vienas žmogus nepajėgus savo laisvės išsaugoti ir tuo labiau – ja naudotis.

Kaip teigia Tayloras, autentiškumas reikalauja atvirumo kitiems, o tai reiškia, kad nepriimdamas kitų laisvės, individas negalės pats jaustis tikrai laisvas. Žmogus, būdamas laisvas, siekia originalumo. „Autentiškumas apima originalumą, reikalauja maišto prieš konvencijas“<sup>18</sup>. Tačiau laisvas pasirinkimas neatsiejamas nuo atsakomybės. Laisvė, kuri įgyvendinama kitų sąskaita, nėra laisvė. Jei žmogus nesijaus atsakingas dėl politikos valstybėje, valstybės politinė santvarka nesijaus atsakinga už žmogų. Laisvė taps įsivaizduojama, tačiau realiai neįgyvendinama. Individas jausis laisvas tik dėl to, kad jis galės nieko daryti. Niekas nebūs už nieką atsakingas ir šalyje vyraus chaosas arba įsigalės viena santvarka, kuriai visi likusieji paklus.

Politinė valstybės sistema turėtų žmones vienyti, sudaryti palankias sąlygas jiems bendrauti ir gyventi kartu, o ne išryškinti jų esamus ar tariamus skirtumus. Ar dar blogiau – atskirti juos nuo valsty-

bės valdymo ir pasmerkti valstybės galios išaugimui – politikai kaip jėgai. Žmogus yra valstybės buvimo sąlyga ir atvirškščiai. Taigi „tai, kas nacionalinėse valstybėse ginama ir įgyvendinama, nėra tik jūsų, kaip žmogaus, laisvė; valstybė taip pat garantuoja galimybę reikštis bendrai kultūrinei tapatybei“<sup>19</sup>. Tuo gražindama žmogui jo tradiciją, istoriją bei ryšį su bendruomene. Žmogus yra valstybės dalis ir jo elgesys daro įtaką visai sistemai. O valstybė, jei ji netapusi socialine jėga, suteikia galimybę piliečiams save realizuoti įvairiose srityse bei siekti autentiškos tapatybės. Anot Tayloro, „jūsų laisvė glūdi tame, kad jūs turite garantuotą balsą teisę aukščiausioje valdžioje, kur jūs galite būti išgirstas ir galite turėti įtakos priimant sprendimus“<sup>20</sup>. Jei žmogus pats nekalbės, nepriims sprendimų, jis negalės būti valstybės pilietis, negalės teigti, jog valstybės priimti sprendimai yra neteisingi ir neturės teisės tikėtis iš jos jokios pagalbos. Žmogui beliks paklusti ir taip suteikti dar daugiau teisių į jo gyvenimą kitiems, kas akivaizdžiai vyksta ir postmodernioje visuomenėje.

## INDIVIDO IR SOCIUMO SANTYKIS VALSTYBĖJE

Individas tiesiogiai priklauso nuo jo gyvenamos socialinės aplinkos. Kuo mažiau ji tobula, tuo mažiau tobulas individo gyvenimo būdas. Tačiau tai nereiškia, jog geri socialiniai santykiai visada suformuos teigiamas asmenybes. Socialinė erdvė gali tik nukreipti žmogų tinkama linkme, tačiau apsisprendimas, kaip elgtis, yra tik jo. Taip pat ir politinė situacija nėra lemiamas aspektas individo gyvenimo būdui. Šiame skyriuje remiuosi filosofu A. MacIntyre'u, kuris kelia klau-

simus apie individo santykį su socialine aplinka, kalbėdamas apie sutarimo bei pusiausvyros radimo galimybes.

Individui, gyvenančiam valstybėje, yra svarbu, kad jis turėtų teisę išsakyti savo poziciją ir kad jo nuomonė būtų išgirsta. Ši problema valstybėje kyla dažnai. Politinė santvarka turėtų būti sutvarkyta taip, kad veiktų visų labui. Tačiau tai pakankamai sudėtinga. „Šiuolaikinės nacionalinės valstybės yra valdomos remiantis kompromisais tarp daugiau ma-

žiau prieštarungų ekonominių bei socialinių sričių<sup>21</sup>. O valstybė turi gebėti išlaviruoti tarp skirtingų grupių interesų taip, kad visi ar bent daugelis liktų patenkinti. Nuo to, kokia svarba suteikiama skirtingiems interesams, priklauso ir visos valstybės likimas. Tokioje situacijoje, kai reikia pasirinkti, lemiamą vaidmenį dažniausiai atlieka pinigai, nes jie suteikia galią priversti paklusti. Iš to galima spręsti, jog valdžią turi tas, kas turi pinigų. Tiek modernybės epochos, tiek šiandieninėje valstybėje viskas vyksta taip pat. Toks pinigų galios išaugimas gali paskatinti žmonių susiskaldymą, daryti įtaką politiniams siekiams. Dėl to atsiranda politinė nelygybė ir individas, kaip asmuo, gali netekti savo vertės. Tačiau, kaip teigia MacIntyre'as, tai nereikia, jog ryšiai, neparemti piniginiiais santykiais, politikoje neturi prasmės. Politinė dorybė niekur neišnyksta, tik ne visada pastebima.

MacIntyre'as išskiria ir kitą valstybės vertinimo galimybę. Valstybė – tai „mūsų vertės saugotoja ir kartas nuo karto pakviečia numirti už ją“<sup>22</sup>. Toks kvietimas – valstybės politinė galia. Valstybė saugo savo piliečius nuo išorės ir vidaus priešų. Tačiau svarbu laiku pastebėti ir neleisti, kad laisvoje visuomenėje tariamasis viešas gerumas būtų priimamas lyg atliekamas visų labui. Kad valstybės pareigos savo bendruomenei netaptų tik fiktyvios ir kad politika valstybėje neiškiltų kaip nauja jėga, atsakomybė turi būti abipusė. Ir ne tik išsakyta, bet ir įgyvendinta. Žmonės turi nebijoti gyventi visuomenėje ir nesijaudinti, kad valstybės politika bus nukreipta prieš juos. Jie neturi baimintis gyventi tarp kitų, kurie taip pat yra valstybės dalis. Indi-

vidai neturi bijoti prisiimti atsakomybės už kitus bei gebėti kitus vertinti kritiškai. Nes visos baimės varžo bei tampa klaidų priežastimis. Anot MacIntyre'o, „jei mes nepajėgsime savęs išlaisvinti nuo šių klaidų priežasčių, mums nepaaiškės, kas yra bendra tarp mūsų ir kitų, į ką mes turime atsakyti skirtinguose kontekstuose ir mes tęsime savo klaidingus gyvenimus“<sup>23</sup>. Tai reiškia, jog žmogaus laisvė yra jo paties rankose, tiesiog reikia stengtis išvengti klaidingo požiūrio ir turėti drąsos pasirinkti teisingą kryptį.

Visiškai abejingam individui reikia kažko, kas už jį kalbėtų. Valstybėje yra tokių žmonių, kurie negali ar nenori patys išreikšti savo nuomonės. Jie nori, kad už juos kalbėtų kiti. Anksčiau ar vėliau tai tampa būdinga daugeliui laisvą tapatybę praradusių žmonių. Tačiau niekas nepasakys to, ką nori pasakyti pats žmogus, nes niekas jo taip gerai nepažįsta. Kalbėjimas yra laisvė, kurią kiekvienas ne tik gali, bet ir privalo naudoti. Kalbėdamas žmogus tarsi parodo, jog tai, kas aplink jį vyksta, yra reikšminga. Manau, jog tai ypač svarbu valstybėje, kurioje gyvena daugybė asmenų su skirtingais interesais.

Asmeninės vertybės nėra atskiriamos nuo bendruomeninio gyvenimo. Politinė bendruomenė yra vienijama vertybių supratimo. Tačiau svarbu, sako filosofas, jog politinė bendruomenė nebūtų naudinga tik kartais ir į politiką nebūtų atsigręžta tik tam tikrais atvejais, periodais, kad tarp politikos elito ir likusios bendruomenės neatsirastų per didelė praraja, kur pinigai atliktų vieną pagrindinių vaidmenų. Vertybės ir siekiai jas įgyvendinti turi būti pasiekti bendradarbiaujant bei vykdant atvirą dialogą.

Visa visuomenė vystosi link laisvės suvokimo – individualios laisvės nebūtų be visuotinės, o laisvos valstybės nebūtų be atskirų individų. „Autonomiškas individas ir jo teisės yra liberalios politinės moralės pagrindas. Politinė valdžia negali individo traktuoti <...> kaip tam tikrų aukštesnių išskaičiavimų ar kitokių politinių manipuliacijų objekto“<sup>24</sup>. Valstybė turi rūpintis savo piliečiais. Šia prasme, žmogus ir valstybė tampa lygūs, nes jų abiejų laisvė, savęs pažinimas bei teisingas gyvenimo

kelio pasirinkimas vienodai priklauso vienas nuo kito. Valstybė turi suprasti savo žmonių socialinius santykius ir jų poreikius. Ji turi rūpintis, jog tiek individui, tiek bendruomenei pakaktų išteklių išgyventi ir kad bendruomenė ir individas galėtų gyventi kūrybingai bei veikti vieni kitų labui. Noriu pabrėžti, jog tokiam siekiui yra svarbu tvirti valstybės ir individų tarpusavio socialiniai santykiai. Akivaizdžiai matyti, jog modernybėje suformuluota valstybės funkcija nepakito iki pat šių dienų.

## IŠVADOS

Visi šie filosofai, pasitelkdami skirtingus pavyzdžius, analizuoja tas pačias laisvės praradimo ir tapatybės krizės iškilimo priežastis ir pasekmes. Ir šios problemos, mano nuomone, prasidėjusios kartu su technologinės pažangos kilimu, tęsiasi iki šiol. Nemažėdamos, o kai kuriuose visuomenės sluoksniuose, pasitelkiant naujausią mediją, laisvės kliūtys tik didėja.

Atsižvelgiant į analizuotas Giddenso bei kitų autorių mintis, galima daryti išvadą, jog valstybė ir buvo sukurta žmonių tam, kad apsaugotų savo piliečius, o dabar jos gyventojai turi pasirūpinti valstybės išlikimu bei teisingu jos egzistavimu. Tačiau modernybėje prasidėjęs bei iki šandien besitęsiantis žmonių atsisakymas domėtis politika yra klaidingai traktuojamas kaip pasirinkimo laisvė. Jei individas nesirūpins savo valstybės vykdoma politika, tai nieko keisto, jog politika gali tapti galinga jėga, kuri ne tik nesirūpins vienu žmogumi, tačiau netgi jam trukdys save realizuoti. Remiantis MacIntyre'u galima teigti, jog individai

įvairiose situacijose įsivaizduoja save laisvais tol, kol neprireikia pagalbos iš šalies. Individualios vertybės ir pats žmogus, kaip vertybė, nėra atskiriamos nuo bendruomeninio valstybės gyvenimo. Modernybės laikotarpio problema ta, kad buvimas tampa ne autentiškas, o dirbtinai sukuriamas. Pasaulio globalumas, atvirumas, beribės galimybės ir didžiulis tempas mokslo srityje yra tinkamos sąlygos instrumentinio proto kaip naujos galios įsivyravimui. Siekiant materialinės gėrovės žmogus suvokiamas kaip daiktas, funkcija, kuri neturi dvasinių poreikių. Instrumentinio proto prioritetas riboja žmogaus laisvę, nes tuos, kurie geba suvaldyti mokslą, iškelia aukščiau už tuos, kurie mokslui paklūsta. Analizuojant Tayloro mintis akivaizdu, jog žmogus tampa tik įrankiu, o ne savo gyvenimą valdančiu individu. Instrumentinio vartojimo kontekste žmogus negali atsiverti.

Mano nuomone, pats laisvės siekis yra pamatinis individo tikslas. Ir jam įgyvendinti bei susikurti autentišką tapatybę individui reikalinga jį palaikanti

bendruomenė. Tai reiškia, jog asmeniui yra reikalinga aplinka, kuri jo neribotų, bet priešingai, skatintų. Nors ganėtinai akivaizdu, jog modernybės epochoje iš-

kilusi technologinė pažanga tapo svarbiu pretekstu būtent individo nuasmeninimui, o tai naudinga ir daugeliui politinių santvarkų. Tai vyksta ir dabar.

## Literatūra ir nuorodos

- <sup>1</sup> Sean Sayers. Identity and Community. // *Journal of Social Philosophy*, vol. 30, No. 1, 1999, p. 147–160.
- <sup>2</sup> Zigmunt Bauman. *Globalizacija: Pasekmės žmogui*. Vertė V. Rubavičius. – Vilnius: Apostrofa, 2007, p. 131.
- <sup>3</sup> Anthony Giddens. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vertė V. Radžvilas. – Vilnius: Pradai, 2000, p. 253.
- <sup>4</sup> Ten pat, p. 15.
- <sup>5</sup> Ten pat, p. 254.
- <sup>6</sup> Ten pat, p. 270.
- <sup>7</sup> Ten pat, p. 255.
- <sup>8</sup> Charles Taylor. *Autentiškumo etika*. Vertė A. Jokubaitis. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 99.
- <sup>9</sup> Ten pat, p. 99.
- <sup>10</sup> Ten pat, p. 31.
- <sup>11</sup> Ten pat, p. 28.
- <sup>12</sup> Ten pat, p. 32.
- <sup>13</sup> Ten pat, p. 101.
- <sup>14</sup> Francis Bacon. *Naujasis organonas*. Vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 13.
- <sup>15</sup> Charles Taylor. *Autentiškumo etika*, p. 100.
- <sup>16</sup> Ten pat, p. 108.
- <sup>17</sup> Ten pat, p. 32.
- <sup>18</sup> Ten pat, p. 75.
- <sup>19</sup> Charles Taylor. *Modern Social Imaginaries*. – Durham, London: Duke University Press, 2004, p. 191.
- <sup>20</sup> Ten pat, p. 189.
- <sup>21</sup> Alasdair MacIntyre. *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*. – Chicago: Carus Publishing Company, 1999, p. 131.
- <sup>22</sup> Ten pat, p. 132.
- <sup>23</sup> Ten pat, p. 137.
- <sup>24</sup> Alvydas Jokubaitis. *Liberalizmo tapatumo problemos*. – Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 41.